

บทที่ 3

อารยธรรมอินเดียภายใต้การปกครองของราชวงศ์

เค้าโครงเรื่อง

1. จักรวรรดิโมริยะ
 - 1.1 ลักษณะเด่นของการปกครอง
 - 1.2 พระเจ้าอโศกมหาราช
 - 1.3 ความเสื่อมของราชวงศ์โมริยะ
2. จักรวรรดิคุปตะ
 - 2.1 ลักษณะเด่นของการปกครอง
 - 2.2 สภาพการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม
 - 2.3 คุปตะ-สมัยทองในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ
3. ราชวงศ์โมกุล
 - 3.1 การรุกรานของมุสลิม (เตอร์ก)
 - 3.2 การรุกรานของมุสลิม (โมกุล)
 - 3.3 อิทธิพลของมุสลิมในอินเดีย

สาระสำคัญ

1. ภายหลังกุศัลกาลประมาณ 359 ปี อินเดียถูกปกครองโดยราชวงศ์ นั่นคือ ราชวงศ์โมริยะหรือเมารยะ ราชวงศ์ศุงกะ ราชวงศ์กุษาณะ ราชวงศ์คุปตะ ฯลฯ ที่สำคัญที่สุดคือ ราชวงศ์โมริยะและราชวงศ์คุปตะ ได้รวบรวมดินแดนเกือบทั้งหมดประเทศเข้าเป็นจักรวรรดิภายใต้การปกครองรัฐบาลเดียว

2. อารยธรรมอินเดียภายใต้การปกครองของราชวงศ์เจริญสูงสุดในแทบทุกด้าน ทั้งในสมัยราชวงศ์โมริยะและราชวงศ์คุปตะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยคุปตะได้รับการเรียกว่า “คุปตะ-สมัยทองในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ”

3. ราชวงศ์โมกุลได้ปกครองอินเดียตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 (1526–1815) หลังจากสิ้นสุดราชวงศ์ มรดกทางวัฒนธรรมที่โมกุลเหลือไว้ให้เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดได้แก่ด้านสถาปัตยกรรม เช่น ทชมาฮาล หอคอยกุตุบมีนา ด้านภาษา ได้แก่ ภาษาอูร์ดู ซึ่งเป็นภาษาของชาวมุสลิมอินเดียปัจจุบัน

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. เข้าใจลักษณะเด่นของการปกครองสมัยราชวงศ์ได้ดี
2. เปรียบเทียบความเจริญสมัยราชวงศ์โมริยะกับราชวงศ์คุปตะได้
3. อธิบายลักษณะเด่นอารยธรรมด้านสถาปัตยกรรมสมัยโมกุลได้

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ 359 ปี ได้มีราชวงศ์ต่าง ๆ เข้ามาปกครองอินเดียมากมาย ทั้งที่ก่อตั้งขึ้นภายในประเทศและมาจากนอกประเทศ ราชวงศ์ที่สำคัญ ๆ มีราชวงศ์โมริยะ ราชวงศ์ศุงกะ ราชวงศ์กุษาณะ ราชวงศ์คุปตะ ราชวงศ์पालะ ฯลฯ และราชวงศ์ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ราชวงศ์โมริยะ ราชวงศ์คุปตะ ราชวงศ์โมกุล สองราชวงศ์แรกได้มีคุณูปการต่าง ๆ แก่อินเดียเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะสามารถรวบรวมแผ่นดินอินเดียเกือบทั้งหมดประเทศเข้าเป็นจักรวรรดิภายใต้การปกครองรัฐบาลเดียว เรียกว่า จักรวรรดิโมริยะและจักรวรรดิคุปตะ โปรดศึกษารายละเอียดต่อไป

1. จักรวรรดิโมริยะ

เราทราบรายละเอียดเกี่ยวกับจักรวรรดิโมริยะจากหลักฐานสำคัญ 3 อย่าง คือ บันทึกของเอกอัครราชทูตชาวกรีกชื่อ เมกาสทีเนส (Megasthenes) ซึ่งเป็นตัวแทนของกรีกที่ปาฏลีบุตร ดำราอรรถศาสตร์เขียนโดยเกาฏิลยะ และศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช

ราชวงศ์โมริยะได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อ 321-184 ปีก่อนคริสตกาลหลังพุทธกาล 359 ปี ผู้ตั้งราชวงศ์คือพระเจ้าจันทรคุปต์จากเผ่าโมริยะ กับพราหมณ์ชื่อจาณักย์ หรือเกาฏิลยะ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้จันทรคุปต์ตั้งราชวงศ์โมริยะได้สำเร็จ คือ อินเดียสมัยนั้นไม่มีเอกภาพ บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะไร้อำนาจ หลังจากการรุกรานของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ชาวกรีก ราชวงศ์โมริยะได้กลายเป็นจักรวรรดิโมริยะอันกว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุมอินเดียเกือบทั้งประเทศ ก็เพราะความสามารถของกษัตริย์ เช่น จันทรคุปต์ และอโศกมหาราช

1.1 ลักษณะเด่นของการปกครอง การปกครองในสมัยนี้ที่เด่นที่สุด คือ ไม่ใช่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาจกล่าวได้ว่าเป็นประชาธิปไตยเลยทีเดียว กล่าวคือ กษัตริย์ผู้ปกครองไม่ดำรงตนอยู่ในฐานะสมมติเทพ ตรงกันข้ามกลับปกครองเสมือนเป็นผู้รับใช้ประชาชน เอาใจใส่ดูแลประชาชนเป็นอย่างดี เห็นประโยชน์ของประชาชนมากกว่าประโยชน์ตน และยังให้สิทธิแก่ประชาชนในการถอดถอนออกจากตำแหน่งเมื่อกษัตริย์ประพฤติตัวไม่เหมาะสม สมดังท่านยาวหัลลาล เนห์รู กล่าวไว้ในหนังสือ พบถิ่นอินเดีย ว่า “กษัตริย์ในสมัยราชวงศ์โมริยะไม่ปกครองประเทศแบบสมมติเทพ ในพิธีราชาภิเษก กษัตริย์จะต้องปฏิญาณตนแก่ประชาชนว่า หากเราปกครองท่านด้วยการกดขี่แล้วไซ้ ขอให้เราจงอย่าได้ไปเกิดในสวรรค์ จงอย่ามีชีวิต และจงอย่ามีลูกหลานสืบตระกูลเลย... ความสุขของพระองค์อยู่ที่ความสุขของประชาชน สวัสดิภาพของกษัตริย์อยู่ที่สวัสดิภาพของประชาชน สิ่งใดที่ให้ความสุขแก่กษัตริย์จะถือว่าสิ่งนั้นไม่ดีงาม แต่สิ่งใดที่ให้ความสุขแก่ประชาชนจะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม... ถ้ากษัตริย์

ประพฤติมิชอบแล้วไซ้ ประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะถอดถอนและแต่งตั้งบุคคลอื่นแทนได้เสมอ”¹⁵

ในการบริหารงานปกครอง พระเจ้าจันทรคุปต์ได้เน้นการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสำคัญ กล่าวคือ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นอำเภอและจังหวัด แต่ละจังหวัดมีข้าหลวงใหญ่ปกครอง โดยทั่วไปข้าหลวงใหญ่มักเป็นเชื้อพระวงศ์หรือผู้ที่กษัตริย์ไว้วางพระทัย ระบบราชการในสมัยนี้ ก้าวหน้ามากพอสมควร เช่น มีการสำรวจสำมะโนครัว อสังหาริมทรัพย์ และมีผู้ตรวจตรา ประชาชน ตลอดจนชนต่างชาติซึ่งเดินทางผ่านก็ต้องมีใบผ่านทางด้วย คล้ายคลึงกับระบบการมี ตำรวจในปัจจุบันนั่นเอง ยิ่งกว่านั้นยังมีนักสืบทั่วราชอาณาจักรอีกด้วย¹⁶

พระเจ้าจันทรคุปต์สิ้นพระชนม์เมื่อ 297 ปีก่อนคริสตกาล พระเจ้าพินทุसार ราชโอรสเป็นผู้สืบราชสมบัติแทน และได้ขยายอาณาเขตไปตลอดเทือกเขาอินทียทางตะวันตก ทางใต้ได้พื้นที่ที่ราบสูงเดคข่านเกือบทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์โมริยะเจริญสูงสุดในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพินทุसार

1.2 พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในราชวงศ์โมริยะ คือ พระเจ้าอโศกมหาราช โอรสพระเจ้าพินทุसार สืบราชสมบัติต่อจากพระบิดาระหว่าง 274–237 ปีก่อนคริสตกาล พระราชกรณียกิจที่สำคัญ ๆ ของพระองค์ที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ และศิลาจารึกของพระองค์เอง มีดังต่อไปนี้

1.2.1 ทรงทำสงครามขยายดินแดนขึ้นไปทางเหนือ ได้ आफกานิสถาน แคชเมียร์ เนปาล ลิขิม และดินแดนภาคเหนือทั้งหมด ทางใต้ขยายเขตไปจนถึงแม่น้ำกฤษณา

1.2.2 ทรงรบชนะพวกกาลิงคะ (Kalinga) ในแคว้นโอริสสา ทำให้มีผู้เสียชีวิตมากมายหลายแสนคน และทรงจับไว้เป็นเชลยศึกมากกว่า 150,000 คน หลังสงครามกาลิงคะ พระองค์ปรับเปลี่ยนนโยบายในการบริหารใหม่ โดยเปลี่ยนจากนโยบายรุกรานมาเป็นธรรมวิชัย

1.2.3 ทรงปกครองราษฎรแบบบิดาปกครองบุตร ปรากฏตามจารึกที่เสาหินของพระองค์... เราจะต้องปกครองโดยธรรม จะต้องบริหารโดยธรรม จะต้องให้ประชาชนชื่นชมโดยธรรม และจะคุ้มครองประชาชนโดยธรรม...

1.2.4 ทรงปรับปรุงแก้ไขกฎ ระเบียบ การลงโทษผู้กระทำผิดให้เหมาะสม

1.2.5 ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา พระองค์เองก็ทรงเป็นพุทธมามกะ

¹⁵เยาวิหาลาล เนห์รู, พบถิ่นอินเดีย, เล่ม 1 หน้า 415–416.

¹⁶ประภัสสร บุญประเสริฐ, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้, หน้า 159.

1.2.6 ทรงส่งสมณทูตหลายคณะไปเผยแผ่พุทธศาสนายังต่างแดน เช่น ส่งพระมหินทรเถระและเจ้าหญิงสังฆมิตตาไปลังกา ส่งพระโสณะและพระอุตตระไปยังสุวรรณภูมิ (พม่า มอญ ไทย) และส่งพระมหารักษิตไปยังกรีกและซีเรีย

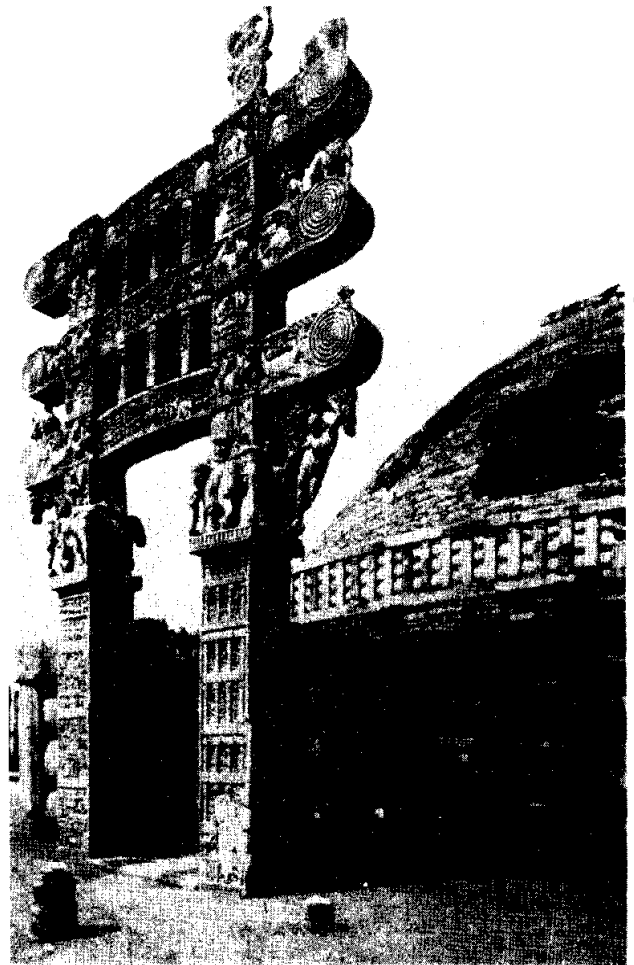
1.2.7 ทรงสร้างสถูปจิตรูปที่เมืองสถูปจิตรูปในรัฐมัจฉิมประเทศ เพื่อบรรจุอัฐิพระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตร

1.2.8 ทรงสร้างเสาหินจารึกหลักธรรมะของพระพุทธศาสนามากมาย กระจายอยู่ทั่วอินเดีย เรียกว่า Asoka's Pillars

1.2.9 ทรงสร้างวัดมากมายหลายแห่ง

1.2.10 ทรงให้สังคายนาพระไตรปิฎก จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก

1.2.11 สถูปลักษณะต่าง ๆ ของพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยนี้ เช่น เสาธรรมจักร (หมายถึงการแสดงปฐมเทศนา) ดอกบัว (หมายถึงประสูติ) ต้นโพธิ์ (หมายถึงที่ตรัสรู้)

สถูปจิตรูป

1.2.12 ทรงมีขันติตามทางศาสนา กล่าวคือ พระองค์ทรงให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือศาสนา

1.2.13 ในด้านสาธารณสุข ทรงสร้างโรงพยาบาลและโอสถศาลาหลายแห่ง และทรงส่งเสริมการแพทย์

1.2.14 ทรงให้เลิกพิธีกรรมต่าง ๆ และส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติธรรมะแทน โดยเน้นหลักปฏิบัติบูชาสำคัญว่าอามิสบูชา เช่น ประพฤติตนอย่างดีต่อทาสและผู้รับใช้ เคารพครูบาอาจารย์ อนุรักษ์ธรรมชาติ เลี้ยงดูบิดามารดา เป็นต้น

1.2.15 ทรงอนุรักษชีวิตสัตว์ ทรงออกกฎหมายห้ามล่าสัตว์ป่าและห้ามฆ่าสัตว์บางชนิด เช่น นกยูง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งราชวงศ์โมริยะ ปัจจุบันนี้นกยูงได้กลายเป็นนกประจำชาติอินเดีย จะหาดูได้ในทุกพื้นที่ในประเทศ

1.3 ความเสื่อมของราชวงศ์โมริยะ พอสิ้นรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช อาณาจักรอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ก็แตกแยกและเสื่อมสลายไปในที่สุด ซึ่งมีสาเหตุสำคัญ ๆ คือ นโยบายการปกครองแบบธรรมะขัดผลประโยชน์พวกพราหมณ์ กองทัพอ่อนแอมาก อาณาจักรกว้างใหญ่เกินไปดูแลไม่ทั่วถึง รัฐบาลกลางไม่เข้มแข็ง แยกแยกกัน เห็นได้จากโอรสของพระองค์แบ่งกันปกครองพื้นที่ องค์หนึ่งปกครองเมืองหลวง อีกองค์ไปครองแคว้นทางตะวันตกเฉียงเหนือ และที่สำคัญที่สุดคือถูกเสนาบดีปุศยมิตร (Pushyamitra) ยึดอำนาจ และได้ตั้งราชวงศ์ศุงกะปกครองอินเดียในเวลาต่อมา¹⁷

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 1

1. ทิวว่า “การปกครองในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด” นั้นท่านเข้าใจอย่างไร
2. ความเสื่อมของราชวงศ์โมริยะมีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง

2. จักรวรรดิคุปตะ (ค.ศ. 320—535)

หลังจากราชวงศ์โมริยะเสื่อมลงเป็นเวลาหลายร้อยปี ได้มีหลายราชวงศ์พยายามจะสถาปนาอาณาจักรของตนเองขึ้น แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ มีเพียงราชวงศ์คุปตะเท่านั้นที่สามารถสร้างอาณาจักรของตนเองได้สำเร็จจนกลายเป็นจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ และได้รับนามว่า “คุปตะสมัยทองของอินเดียโบราณ”

2.1 ลักษณะเด่นของการปกครองสมัยคุปตะ กษัตริย์ทุกองค์ดำรงตนในฐานะเป็นสมมติเทพซึ่งอวตารมาจากพระผู้เป็นเจ้ามาปกครองอาณาประชาราษฎร์ ศิลปินในเมืองอัลลฮาบาดกล่าวไว้ว่า พระเจ้าจันทรคุปต์มีลักษณะเท่าเทียมกับพญายม พระอินทร์ ท้าวฤเวร ท้าววรุณ (ทั้งสี่เรียกว่าจตุโลกบาล) ในวรรณกรรมสมัยคุปตะ โดยสรุป กษัตริย์ในสมัยนี้อวตารมาจากพระวิษณุมาปกครองอาณาประชาราษฎร์ในรูปแบบราชาธิปไตย กษัตริย์ที่

¹⁷Majumdar, R.C. *Ancient India*, pp. 238–239.

สำคัญในสมัยนี้มี 5 องค์ คือ

1. จันทรคุปต์ ที่ 1 ค.ศ. 320—330
2. สมุทรรคุปต์ ค.ศ. 330—375
3. จันทรคุปต์ ที่ 2 ค.ศ. 375—415
4. กุมารคุปต์ ค.ศ. 415 — หลักฐานเลื่อนกลาง
5. สกานทะคุปต์ ค.ศ. หลักฐานเลื่อนกลาง — 535

2.2 สภาพการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม

2.2.1 การปกครอง มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหลวง มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข การปกครองส่วนท้องถิ่นแบ่งออกเป็นเทศะ (มณฑล) แต่ละเทศะมีหลายปเทศะ (อำเภอ) เจ้าเมืองต่าง ๆ ปกครองกันเอง เพียงแต่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อเมืองหลวงและส่งบรรณาการเท่านั้น

2.2.2 สภาพเศรษฐกิจ เกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก อุตสาหกรรมสิ่งทอเริ่มเจริญรุ่งเรือง ศูนย์กลางการค้าอยู่ที่เบงกอล ชุขรัต พาราณสี และทางภาคใต้ของประเทศ การค้าขายส่วนใหญ่ใช้เกวียนในการขนส่ง ศูนย์กลางการค้า คือ พาราณสี โกสัมพี สิวัดถิ มิถิล่า ไพศาลี คยา มตุรา สินค้าที่สำคัญ ได้แก่ ผ้าฝ้าย ข้าว ข้าวสาลี เครื่องเทศ เพชร พลอย แก้ว ฯลฯ

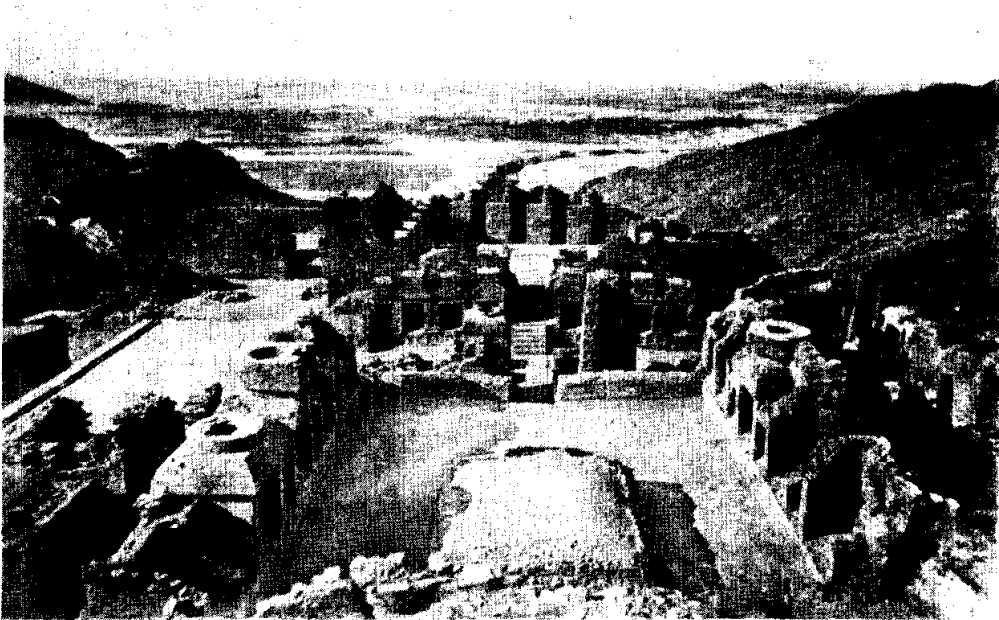
2.2.3 สภาพสังคม มีการปฏิบัติตามโครงสร้างทางสังคมแบบวรรณะอย่างเคร่งครัด เพราะผู้ปกครองได้จัดระเบียบทางสังคมใหม่ กล่าวคือ ให้แต่ละวรรณะจำกัดอยู่แต่ในอาชีพของตนเองเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงกลางสมัยคุปตะ โครงสร้างและกฎต่าง ๆ ของสังคมสับสนวุ่นวายมาก ศูทรอาจทำหน้าที่พราหมณ์ได้ในบางแห่ง กษัตริย์อาจเป็นครูบาอาจารย์ได้ เป็นต้น

ศาสนาฮินดูได้รับการพัฒนามาจากพราหมณ์เป็นศาสนาประจำชาติของชาวคุปตะ บางครั้งนักประวัติศาสตร์เรียกยุคนี้ว่ายุคฮินดูใหม่ ผู้นับถือศาสนาฮินดูทุกคนต้องเคารพบูชาพระเจ้าเป็นเจ้า 3 องค์ คือ พระศิวะ พระพรหม พระวิษณุ ซึ่งเรียกว่า ตรีมูรติ นอกจากนี้ต้องปฏิบัติตามอาศรม 4 ประการ คือ พรหมจารี (วัยศึกษา) คฤหัสถ์ (วัยครองเรือน) วณปรัสถ์ (วัยสังคมสงเคราะห์) สันยาสิ (วัยเสียสละ)¹⁸

¹⁸ทวิ ทวีวาร, เรื่องเดิม, หน้า 115.

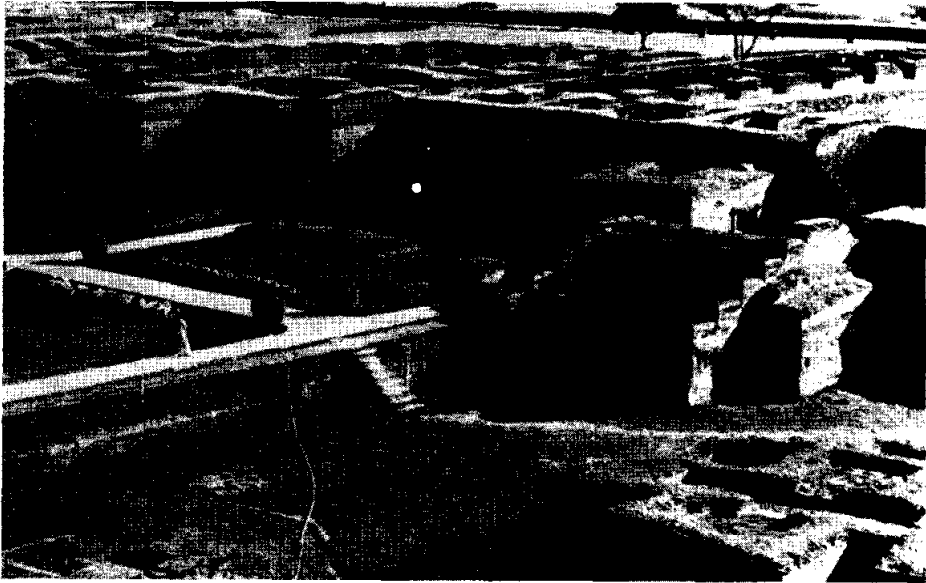
2.3 คุปตะ—สมัยทองในประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ สมัยคุปตะเป็นสมัยทอง (Golden Age) เพราะมีสิ่งต่าง ๆ เจริญรุ่งเรืองมากมาย แยกกล่าวได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

2.3.1 ด้านวิชาการ สมัยนี้วิชาการเจริญรุ่งเรืองมาก เห็นได้จากมีมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น ตักศิลา นาลันทา วิกรมศิลา อะชันดา พาราณสี เมืองที่เป็นศูนย์กลางการศึกษา คือ ปาฏลีบุตร อุชเชนี วิลละภี เป็นศูนย์กลางการศึกษาวรรณคดี ปรัชญา คณิตศาสตร์ โหราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ พาราณสี มถุรา กาสี เป็นศูนย์กลางการศึกษาวิชยา สังคฤตศาสตร์และเวทมนต์ เมืองสัจญจีเป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยตักศิลา

2.3.2 ด้านวรรณกรรม วรรณคดีสันสกฤตเจริญรุ่งเรืองมาก กวีที่สำคัญในสมัยนี้คือ กาลิดาส (Kalidasa) เป็นนักกวีในสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ 2 กาลิดาสมีความรู้แตกฉานในการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน บทละคร ศกุนตลาเป็นบทละครชิ้นเอกของยุค มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. 1789 แม้แต่ชาวเยอรมันก็ยังรู้จักวรรณกรรมเรื่องศกุนตลา ในการเขียนอุปรากรเรื่อง เฟาสต์ (Faust) เพราะใช้เป็นแบบในการสร้างบทนำ สำหรับประเทศไทยของเร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงแปลและนิพนธ์เป็นภาษาไทย นอกจากศกุนตลาแล้ว ยังมีเทพนิยาย นิทานและนิยายพื้นบ้านต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ปัญจตันตระ เป็นต้น

ซากปรักหักพังมหาวิทยาลัยนาลันทา

2.3.3 ด้านดาราศาสตร์ ในสมัยนี้พบว่าดาราศาสตร์เจริญรุ่งเรืองมาก เพราะมีนักดาราศาสตร์ชื่ออารยภัททะ (Aryabhata) ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงมาก สามารถพิสูจน์ได้ว่าโลกกลมและโคจรรอบดวงอาทิตย์ เพื่อเป็นเกียรติแก่นักดาราศาสตร์ผู้นี้ อินเดียนจึงตั้งชื่อดาวเทียมดวงแรกของตนเองว่า “อารยภัททะ”

2.3.4 ด้านคณิตศาสตร์ มีนักคณิตศาสตร์ชื่อดังอยู่ 2 คน คือ อารยภัททะและพรหมคุปต์ อารยภัททะเป็นทั้งนักดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ เป็นผู้คิดระบบทศนิยม (Decimal System) ได้เป็นคนแรกของโลก ถือว่าเป็นมรดกชิ้นสำคัญของโลกที่เดียว ต่อมาชาวอาหรับได้นำไปเผยแพร่ในยุโรป

2.3.5 ด้านวิทยาศาสตร์ ได้มีการค้นพบวิธีทำสบู่ ซีเมนต์ และประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งการเชื่อมเหล็กให้เป็นแผ่นเดียวกันได้อย่างสนิท

2.3.6 ด้านการแพทย์ ในสมัยคุปตะพบว่าวิชาการแพทย์เจริญรุ่งเรืองเหมือนกัน เพราะแพทย์มีวิธีการและเทคนิคในการรักษาโรคสูง โดยเฉพาะการผ่าตัดมีการรักษาความสะอาดและป้องกันเชื้อโรคอย่างเคร่งครัด การใช้ยาประเภทต่าง ๆ นับว่าก้าวหน้ามาก แพทย์อินเดียมีความสามารถและรู้จักใช้ยาหลายขนานก่อนยุโรป และยาบางชนิดยังคงใช้รักษามาจนถึงปัจจุบัน แพทย์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนี้ คือ อารกะและพรหมคุปต์ เป็นผู้ชำนาญด้านอายุรเวศ¹⁹

¹⁹ประภัสสร บุญประเสริฐ, เรื่องเดิม, หน้า 208.